

ETİMOLOJİNİN  
İZİNDE  
KELİMEDEN KÜLTÜRE  
SEYAHATLER

PROF. DR. SERKAN ŞEN





YAYIN NU: 1941  
KÜLTÜR SERİSİ: 1063

T.C. KÜLTÜR ve TURİZM BAKANLIĞI  
SERTİFİKA NUMARASI: 49269

ISBN: 978-625-408-481-2

www.otuken.com.tr | otuken@otuken.com.tr

**ÖTÜKEN NEŞRİYAT A.Ş.®**

İstiklâl Cad. Ankara Han 65/3 • 34433 Beyoğlu-İstanbul  
Tel: (0212) 251 03 50 • (0212) 293 88 71 - Faks: (0212) 251 00 12

**Editör:** Ayşegül Büşra Paksoy

**Son Okuma:** Alp Paksoy

**Kapak Tasarımı:** Ceyhun Durmaz

**Dizgi-Tertip:** Mahmut Doğan

**Kapak Baskı:** Pelikan Basım

**Baskı:** ÇINAR MATBAACILIK VE YAY. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.

Yüzyıl Mah. Matbaacılar Cad. Ata Han No:34 K:5

Bağcılar / İSTANBUL Tel: (0212) 628 96 00

Sertifika No: 45103

İstanbul - 2023

Kitabın bütün yayın hakları Ötüken Neşriyat A.Ş.'ye aittir. Yayınevinden yazılı izin alınmadan, kaynağın açıkça belirtildiği akademik çalışmalar ve tanıtım faaliyetleri haricinde, kısmen veya tamamen alıntı yapılamaz; hiçbir matbu ve dijital ortamda kopya edilemez, çoğaltılamaz ve yayımlanamaz.

**Prof. Dr. Serkan Ően:** 1976 tarihinde Samsun'da dűnyaya geldi. 1997 yılında Selçuk Őniversitesi, Eđitim Fakűltesi, Tűrk Dili ve Edebiyatı Bűlűmű'nden mezun oldu. 1999 yılına dek orta űđrenim kurumlarında Tűrk Dili ve Edebiyatı űđretmeni olarak çalıŐtı. 1999'da Ondokuz Mayıs Őniversitesi'nde araŐtırma gűrevlisi oldu. Aynı űniversiteye bađlı Sosyal Bilimler Enstitűsű bűnyesinde "Eski Uygur Tűrkçesinde İkilemeler" baŐlıklı teziyle yűksek lisans, "Orhon, Uygur ve Karahanlı Metinlerindeki Meslekler Bađlamında Eski Tűrk Kűltűrű" baŐlıklı teziyle de doktora eđitimini tamamladı. 2005-2006 yılları arasında Kazakistan Kızılorda Korkut Ata Devlet Őniversitesi Filoloji Fakűltesi'nde misafir araŐtırmacı olarak çalıŐtı. 2009 yılında Ondokuz Mayıs Őniversitesi Fen Edebiyat Fakűltesi Tűrk Dili ve Edebiyatı Bűlűmű Eski Tűrk Dili Kűrsűsű'ne yardımcı doçent olarak atandı. 2011'de TŪBİTAK bursu ile Berlin Bilimler Akademisi'nde çalıŐmalar yűrűttű. 2012'de doçent oldu. *Eski Tűrkçenin Deyim Varlıđı*, *Eski Uygur Tűrkçesi Dersleri*, *Kűrűm Bitiđ -Eski Uygurca Fal Kitabı-* gibi kitapları yayımlandı. Ulusal ve uluslararası dűzeyde çok sayıda makale, kitap bűlűmű ve bildiri metni kaleme alan Serkan Ően, 2018 yılından itibaren Ondokuz Mayıs Őniversitesi'nde profesűr olarak gűrev yapmakta ve uzmanlık alanı Eski Tűrk Dili, Tarihi Tűrk Yazı Dilleri, Tűrk Kűltűr Tarihi űzerine çalıŐmalar yűrűtmektedir. Kendisi evli ve űç babasıdır.

# İÇİNDEKİLER

SÖZ BAŞI .....	9
TEMEL TANIMLAR .....	13
İŞARETLER .....	15
YÜCELERE SELAM .....	17
I. TANRI .....	19
II. YALAVAÇ .....	25
III. TÖRE .....	29
IV. İL .....	33
V. BAYRAK .....	37
VI. EKMEK .....	41
YOLA REVAN OLMAK .....	45
1. ACIMAK .....	47
2. ADAKLI .....	50
3. AĞIR .....	53
4. AĞLAMAK .....	56
5. ADAŞ .....	59
6. AKÇE .....	64
7. ALIK .....	68
8. ARMAĞAN .....	70
9. AYAKÇI .....	73
10. AYKIRI .....	76
11. AYLAK .....	79
12. BAYAT .....	81
13. BIYIK .....	84
14. BOŞANMAK .....	88
15. BUCAK .....	91
16. BUÇUK .....	95
17. ÇİFTÇİ .....	97
18. DAMLA .....	101
19. DARMADAĞIN .....	104
20. DAYANMAK .....	107
21. DÖŞEK .....	110

22. DURLUPINAR.....	112
23. EL GÜN.....	115
24. ETÖZ.....	118
25. EVET .....	121
26. GERÇEK.....	124
27. GÜVENMEK .....	126
28. İRAK.....	130
29. İŞİK.....	133
30. İMECE .....	136
31. İMRENMEK .....	139
32. İNCİNMEK.....	142
33. İRİ .....	145
34. İŞTE.....	148
35. KAPSAMAK .....	152
36. KATLANMAK .....	155
37. KAYIN .....	158
38. KAYTARMAK.....	162
39. KILIK .....	165
40. KISKANMAK .....	168
41. KIVANÇ.....	170
42. KOLCU.....	173
43. KORKU .....	176
44. KÖLE.....	180
45. ÖDÜNÇ.....	184
46. ÖYKÜ .....	187
47. SONRA.....	190
48. TANIŞ.....	194
49. TAPU.....	198
50. TER .....	201
51. TURA .....	204
52. TUZAK.....	208
53. USANMAK.....	212
54. UŞAK.....	215
55. UYUZ .....	219
56. ÜLKÜ .....	222
57. ÜRETMEK.....	225
58. YAMAK .....	228
59. YAŞMAK.....	232
60. YORUM.....	236
KAYNAKÇA .....	241

## SÖZ BAŞI

Elinizdeki bu eser, bolca dipnotla donatılıp uzmanların görüş mesafesinde konumlandırılabilirdi. Ancak dil ve düşünce arasındaki bağ, akademinin sınırlarını aşan bir ilgiye kapı aralar. İlgisini bilgiyle buluşturmayı amaçlayanların yetkin kaynaklardan beslenmeleri gerekir. Aksi takdirde zannı, mutlak gerçeklik olarak sunan yorumların çekim alanına girme riski doğacaktır. Bu süreçte ortalama okurdan hakikat ile yakıştırma arasındaki farkı çözümlenecek bilimsel birikim elbette beklenemez. Onun atacağı en isabetli adım, konunun uzmanlarından yararlanmaktır. Uzmanların meseleye teknik bilgiyle yaklaşma eğilimi, umduğunu bulamama kırılğanlığı içinde okuru farklı seçeneklere yöneltir. Arayışında bakışlarını, anlaşılır ifadelerle ruhu okşayan şıklara çevirmesi gayet doğaldır. Ancak bu sefer de hamasetin rüzgârına kapılma ihtimali belirir. Sıkıcı rakiplerine karşılık albenisi hayli yüksek ihtimaller, laf aramızda çok da çekicidir. Gerçeğin abus çehresiyle karşılaşmadıkça yanıldığınızı fark edemezsiniz bile... Pekâlâ bir orta yol yok mudur? Bilimsel birikimin ciddiyetini, güncel dilin renkliliğiyle dengeleyecek bir uzlaşma alanı... Arayanların bulabileceği böylesi bir yol elbette vardır. Bu yolu bayındır kılıp yolcularına kılavuzluk edecekler ise bilim emekçileridir. Yeter ki ilmin çizgisinden sapmadan gülümseyip gülümseten üslubu yakalayabilsinler. İşte “Etimolojinin İzinde Kelimeden Kültüre Seyahatler”, böylesi bir gayeyle düzenlenmiştir.

Dil çalışmalarında “köken bilgisi” olarak da adlandırılan etimoloji (l’si ince okunur) teriminin Türkçemizdeki kelime karşılığı “gerçek bilgisi”dir. Başlangıçta erken dönem dinî metinlerde geçen kelimelerin en doğru yorumuna ulaşmayı hedefleyen araştırma alanı, zamanla dillerin söz varlığının bütününe kapsar hâle gelmiştir. Bilimsel çerçevedeki etimolojik araştırmalarda birbirini tamamlayan iki temel nitelik aranır. Birincisi, kelimenin gelişimini biçim yönünden açıklamaktır ki dilin gramer yapısına yoğunlaşır. İkinci-

cisi, kelimenin mana serüvenini betimleme uğraşı olup onu üreten toplumun hayatı ve varlığı yorumlama tarzına uygunluğu esas alınır. Biçim açısından sağlıklı incelemeler için dil bilgisi kurallarının sunduğu verilerden yola çıkılır. Kelimenin anlam gelişimi ise dil paydaşlarının dünyayı kavrama tarzına dayanmalıdır. Bu tarzın davranış ve kabullerimize yön veren yansımaya kültür diyoruz. Kelimelerimizin hikâyesi, kültürel derinliğinizden esinlenir. Dolayısıyla milletlerinin sınırlarını kültürlerin çizdiği çağımızda diliniz kimliğiniz, kimliğiniz dilinizdir. Buradan bakılınca Türk, Türkçedir.

Çok dışa vurmasalar da Türkler, öteden beri zihinlerinin bir köşesinde etimolojiye dair meraklar biriktirmişlerdir. Halkımızın anlam çağrışımlarının cazibesıyla grameri pek de önemsemeyen göreceli etimolojilere yatkınlığını, değişik vesilelerle gözlemleyebiliyoruz. Başta yer adları olmak üzere çeşitli konulardaki etimolojik izahlarımız, bu merakın sonucudur. Kelamla mana arasında bağ kurarken sınırları zorlamamız da aynı nedene dayanır. Halk etimolojisi dediğimiz bu türden izahlara duyulan ilginin ardında kelimeye dair anlam kıyasları yatar. Anlam kıyaslarımız, manayı berraklaştırıp kavramları daha yakından tanıma gayretimizin göstergesidir. Bu gayret doğru istikamete yöneldiğinde idrakimizin sınırlarını genişletir. Zamanın tesirinden mananın azade olmadığı düşünülürse geçmişle hâl arasında kurgulanan kasıt odaklı çıkarımlar, milletçe kendimizi bilme vesilesidir.

Türk'ün etimoloji merakını, onun kültürel kodlarını okumaya aracı kılarak kaleme aldığımız bu kitapta gramere dair teknik meseleler, kısa ve anlaşılır boyutta tutulmaya gayret edilmiştir. Kelimelerin kavramsal inşa süreçleri açıklanırken Türk kültürünün zemin metinlerinin belirlediği doğrultuda ilerlenmiştir. Türk düşüncesini yansıtan temel kaynaklar durumundaki Köktürk Yazıtları, Kutadgu Bilig, Dîvânü Lugâti't-Türk, Dede Korkut, Oğuz Kağan Destanı gibi eserlere taşınmış dil içi dünya görüşü üzerinden değerlendirmelerde bulunulmuştur. Etimolojik tespitler, art zamanlı fotoğraflamalar yanında tarihselci bir yaklaşımla eş zamanlı mukayeselere kavuşturulmuştur. Böylelikle, Türk dünya görüşünün en saf hâline yönelik önermeler ortaya konmuş, gelecek tasavvurumuza dil ve medeniyet ilintisi bağlamında farkındalıklar sunulmuştur.

Geçmişin rüzgârıyla kelimelerin yol göstericiliğinde çıktığımız

seyahatlerin sayısı altmış altıda kalmıştır. Zira insanı insanlıkla buluşturan değerler bütüncesinin başına dili koyan atalarımız, işlerini “altmış altıya bağlama”yı önemsemişlerdir. Bendeki bizin izdüşümleriyle çıktığımız seyahatlerde “Yola türkü yakışır.” anlayışından hareketle kelimelere türküler eşlik etmiştir. Malum, Türk’ü tanımak için türkü dinlemek gerekir.

Kitabın kemale ermesinde katkılarını esirgemeyen hâldeşim Doç. Dr. Bekir Şakir Konyalı’ya, meslektaşlarım Dr. Hanife Alkan Ataman ve Doç. Dr. Yaşar Şimşek’e teşekkürlerimi sunuyorum. Nesrimin önündeki pek çok engeli kaldıran eşim Nesriye Şen’e ve evlatlarama minnettarım. Beyanı insana öğretip onu üstün kılan “Doğu’nun ve Batı’nın Sahibi”ne bahşettiği söz nimeti için sonsuz şükürler olsun. Günlerin güzellikler getirmesi dileğiyle yollarınız ve yıllarınız hikmette buluşsun.

26 Ağustos 2022  
Atakum / SAMSUN



## TEMEL TANIMLAR

**Tarihî Türkçe:** Başlangıcından XX. yüzyıla dek Türkçenin gelişme ve yayılma alanlarını karşılar.

**Doğu Türkçesi:** Türk dünyasının doğu kısmında Karahanlı Türkçesine dayalı olarak gelişip Harezmi ve Kıpçak Türkçeleriyle (XIII-XIV. yy.) temsil edildikten sonra Çağatay Türkçesine (XV-XX. yy.) evrilen tarihî lehçelerdir. Günümüzde Çağataycadan doğan Çağdaş Türk yazı dilleriyle varlığını sürdürmektedir.

**Batı Türkçesi:** Türk dünyasının batı kısmında Anadolu'yu yurt tutan Oğuzların Eski Türkçeden izler barındırması da temelinde kendi lehçeleri üzerine inşa ettikleri yazı dili olup ilk ürünlerini Eski Oğuz Türkçesi (XIII-XV. yy.) devresinde verdikten sonra Osmanlı Türkçesine (XVI-XX. yy.) evrilmiştir. Günümüzde Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesinin yayılma alanlarında varlığını sürdürmektedir.

**Eski Türkçe:** Türkçenin Türkler eliyle ortaya konmuş ilk metinlerini içeren dönemi olup VI-XIII. yüzyıllar arasını kapsar. Sırasıyla Gök Tanrı inancının hâkim olduğu Köktürk (VII-IX. yy.), Budist ve Manihaist çevredeki Uygur (IX-XIII. yy.), İslamiyet etkisindeki Karahanlı (XI-XIII. yy.) Türkçesi devrelerini kapsar.

**Orta Türkçe:** Eski Türkçe Dönemi'nin ardından (XIII. yy.) doğuda Harezmi-Kıpçak, batıda Eski Oğuz Türkçeleriyle temsil edilip XV. yüzyıldan sonra yerini Çağatay ve Osmanlı Türkçelerine bırakan bir geçiş dönemidir. Bazı araştırmacılar bu dönemin sınırlarını farklı zamanlara dayandırsalar da burada geçiş dönemi olma özelliği uyarınca bir konumlandırma tercih edilmiştir.

**Yeni Türkçe:** XVI-XX. yüzyıllar arasında doğuda Çağatay, batıda Osmanlı ve Klasik Azerbaycan Türkçeleriyle temsil edilen Türk yazı dillerine karşılık gelir.

**Çağdaş / Modern Türkçe:** XX. yüzyılda doğuda Çağatay Türkçesine, batıda Osmanlı ve Klasik Azerbaycan Türkçelerine dayalı

olarak ortaya çıkıp günümüzde de varlığını sürdüren Türk yazı dillerini karŐırlar.

**Lehçe:** Bir dilin tarihin akıŐı içinde çeşitli nedenlerden ötürü önemli farklarla birbirinden ayrılan kollarını karŐırlar. Farkların derinliğine göre uzak ve yakın lehçeler olarak sınıflandırılabilir.

**Ağız:** Bir dilin lehçeye nazaran daha az farklılık gösterip anlaşmaya engel teŐkil etmeyen ve genellikle yöresel konuŐma biçimlerine karşılık gelen koludur.

## YÜCELERE SELAM...

Bu bölümde Türk'ün tarih boyunca yücelttiği kavramların kapısına varıp destur dileyeceğiz. Yücelerin gölgesinde çıkacağımız seyahatlerin maksuduna erişmesi niyazıyla...

Üçler, yediler, kırklar aşkına,  
Şehit veren evler-barklar aşkına,  
Hak yolcusu temiz ırklar aşkına...

Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu

# I. TANRI

Evvel ebdâ<sup>1</sup> bismillah Tanrı adı  
Zîrâ kim anunladur sözler tadı  
Şeyyad Hamza

Söze “Yücelerin Yücesi” ile başlamak gerekir. Ötüken’den beri töre böyledir. Bilge Kağan, tarihe kazıdığı öğütlerini taşlara yazarken ilk “onu” anmış, kâinatı var eden semavi Tanrı’nın adı ile hitabına başlamıştır. Onun dilinde *Tengri* biçiminde seslendirilen kelime, Anadolu’yu yurt tutan Oğuzların söyleyişinde artık “Tanrı”dır.

Hani gururla dillendirip “beş bin yıllık Türk dili ve tarihi” diye övünürüz ya... İşte bu iddianın en büyük ispatlarından birisi, Sümerceye geçtiği ifade edilen Türkçe kelimelerdir. Milattan önce üç binli yıllarda Mezopotamya’da yaşayan Sümerler, bilinen en eski yazı dilinin de sahipleridir. Zaman, pek çok kavim gibi onları da bağrında eritmiş, ilk adımları beceriyle atmalarına rağmen medeniyet yürüyüşünde tökezleyip tarih sahnesini terk etmişlerdir. Onlardan kalan kil tabletleri çözümleyen araştırmacılar, Sümercenin söz varlığındaki yabancı kelimeleri belirlemeyi başarmışlardır. Uzun yıllar Amerika’da çalışıp oralandaki birikimi yedeğine alan Türk dilinin hamiyetli bilginlerinden Osman Nedim Tuna, Sümerceye geçen yabancı kelimelerin peşine düşmüş, yaklaşık elli yıllık bir takibin ardından yüz altmış sekizinin Türkçeden alındığını “Sümer ve Türk Dillerinin Târihî İlgisi ile Türk Dili’nin Yaşı Meselesi” adlı çalışmasında delilleriyle bir bir sıralamıştır. Bazı tez canlılar, iki dil arasındaki bu söz ortaklığını ırk ortaklığına da yorabilmişlerdir. Hatta bir kısmı daha da ileri gidip yaşadığı coğrafyadan bahisle Hz. İbrahim’i Sümer, Sümerleri Türk, atası Hz. İbrahim olan Hz. Muhammed’i de Türk soylu ilan etmişlerdir. Türklerin peygamberzadelikleri çok

<sup>1</sup> Eşi benzeri olmayan güzellikte.

## II. YALAVAÇ

Yüce Tanrı'nın yarattıklarına yaratılış gayelerini hatırlatmak üzere gönderdiği peygamberler için Türkçede kullanılan ilk kelime *yalavaç*'tır. Sonundaki *-vaç* eki Soğudcadan alındığını düşündürse de gerek bu dilde gerekse onun devamı mahiyetindeki Fars dillerinde kelimenin kök kısmını açıklayacak bir bulguya rastlanmamıştır. Hâlbuki *yalavaç*'ın Soğudlardan ödünçlendiğini kurgulayacak hikâyemiz dahi hazırdır: MS VI. ila X. yüzyıllar arasında Soğudlarla aramızdan su sızmazmış. Bu toplum, yaşadıkları dönemde, İpek Yolu'nun tüccar kavmi olarak tanınmış. Öyle ki geçmişte Türkler, askerliğini yapmayana nasıl kız vermezler ise Soğud delikanlıları da ticari sefere çıkıp kâr elde edemeden evlenemezler imiş. Atalarımızın Türkistan'da iken ticaret erbabını hayli önemseydiği kaydedilir. Kutadgu Bilig'de beylere tüccarlarla nasıl geçinmeleri gerektiğini tembihleyen özel bir bölüm bile vardır. Burada, ülkenin ihtiyaçlarını karşılamak için onların gönlünü hoş tutmanın önemi vurgulanır. Uğradıkları memleketten memnun ayrılan tüccarlar, gidecekleri ülkelere beyin namını da taşıyacaktırlar. Huyumuz kurusun, milletçe öteden beri övünmeyi ve övülmeyi seviyoruz. Türk'e oyun kuranın onu çok zaman överek tuzağa çekmeleri boşuna değildir. Neyse, biz yine Soğudcaya dönelim. Eskiden ticaret, takas yöntemiyle malı, bol olan yerlerden kıt olan bölgelere kervanlarla götürmek suretiyle yapıldığından Soğudların dili yayıldıkça yayılarak İç Asya'nın ortak iletişim dili hâlini almıştır. Soğudlar da meslek icabı pek çok lisan öğrenmişlerdir. Soğudçanın erken İç Asya'da iletişim dili (*lingua franca*) olması, Türklerden kalma ilk yazıt olarak bilinen ve MS 580'e tarihlendirilen Bugut Kitabesi'nin bu dilde yazılmasına yol açmıştır. Ayrıca Ötügen'deki Uygur Kağanlığı'ndan kalan üçüncü Karabalgasun Yazıtı (MS 810) da Türkçe yanında Soğudca parçalar da içermektedir. Haddizatında bu eğilimin mantığı ile makalelerini

### III. TÖRE

Son yıllarda ‘feodal’ bir bağlama hapsedilmeye çalışılsa da ‘töre’ -Eski Türkçedeki seslendirilişiyle *törü*<sup>2</sup>- asil bir kavramın göstergesidir. Öyle ki atalarımız yurttan geçilse de töreden vazgeçilemeyeceği hissiyatıyla hareket etmişler, onu hukuk anlayışımızın Türkçesi şeklinde yorumlamışlardır. Tarihe şöyle bir bakıldığında Türklerin ülkelerini kaybettiklerinde yenilerini buldukları, devletleri yıkılırsa başkasını kurdukları, yönetim sistemleri eskidiğinde çağdaşıyla değiştirdikleri görülür. Lakin onları bir arada tutan değerlerin teminatı olan adalete güvenlerini yitirdiklerinde varlıklarını sürdürmemişlerdir. Köktürk Yazıtları’nda dünyaya hükmeden atalarını anan Bilge Kağan, bağımsızlığı kazandıktan sonraki ilk işlerinin törelere düzen vermek olduğunu boşuna vurgulamamıştır.

Eski Türkçede *törü* “kanun” ile *törü*-’nün “türemek” sesteşlikleri ortak bir kökten geldiklerini düşündürmektedir. İki kelime arasındaki bağı, ‘yaratılmak’ fiili ile ‘yaradılış’ ismi arasındaki anlam ilgisiyle açıklayabiliriz. İnsanın var edilme sürecinde edindiği özellikleri anlatan ‘yaradılış’, kişinin hangi durumda ne yapacağını belirleyicisidir. Bu yönüyle hukukun sınırlayıcı ve yönlendirici yanıyla örtüşür. Buradan bakıldığında aynı köke dayansalar da “var olma” anlamındaki *törü*- > ‘türemek’ten daha eskidir. Pekâlâ bu ortak kök nedir?

Efendim, karşılaştırmalı Türk dili araştırmalarının kurucusu, Alman ulemasından Willy Bang-Kaup olarak bilinir. Türkiye’de Reşit Rahmeti Arat, Saadet Ş. Çağatay, Tahsin Banguoğlu gibi dil âlimleri, onun dizinin dibinde yetişmişlerdir. Hatta ülkemizde Milli Eğitim Bakanlığı da yapmış olan Tahsin Banguoğlu, soyadını Bang’a ithafen

<sup>2</sup> Eski Türkçe uzmanlarından bazıları Brahmi harfli Uygurca metinlere bakarak kelimeyi *törö* biçiminde okusalar da Brahmi alfabesinin yazımda istikrar göstermemesi bizim *törü* okuyuşunu sürdürmemizi gerektirmiştir.

## IV. İL

Bizim neslimiz, “Küçüklerini korumak, büyüklerini saymak; yurdunu, milletini özünden çok sevmek” üzere ant içip bilendikten sonra sınıflarına dağılırdı. Yaşadığımız toprakları sevmiyorsanız bir yanınız eksik kalır. İki cihan serverinin Hicret’teki hicranı, Bilge Kağan’ın Ötüken güzellemeleri sizde yavandır. Doğu Türkistan’da olanlara mana veremezsiniz. Kerkük’ün niçin mum gibi yandığını sezemez, Kırım’daki kırğınlara anlam yükleyemezsiniz.

Türk, vatanı için varlığından geçendir. Destan çağından kahraman anlatılarına dek bu böyledir. Bırakın insanını, Türk’ün kurdu kuşu dahi vatanına sevdalıdır. Göç Destanı’nda hükümdar, ülkesindeki değersiz bir kayayı Çinlilere verince kanatlısından ayaklısına bütün hayvanların ağıtlar yaktığı anlatılır. Yöneticilerin bu hatası uğursuzluklara kapı aralamış, Tanrı’nın gazabına uğramalarına yol açmıştır. Baş gösteren kıtlıklar yüzünden Türkler, ülkelerini terk etmek zorunda kalmışlardır. Çin kaynakları Mete Han’ın kendisinden atını ve cariyesini talep eden düşmanlarına ses çıkarmazken sıra sınırdaki çorak bir araziye istemeye geldiğinde onlara savaş açtığını yazar. O büyük hükümdar “Bu çorak arazi için değmez.” diyen danışmanlarına “At ve cariyeye benimdi. Vatanı devlettir!” cevabını verip gövdeleri ile başları arasındaki bağlantıyı sonlandırmıştır.

Bilir misiniz, dünyadaki vatanına şiir yazan ilk milletlerden biri Türklerdir. Alman âlimlerinden Peter Zieme’nin yayımladığı bin yıllık Uygur yazmalarında şu manzume geçer: “*Taluy ügüz teg atlıg tanglançig uygur elimize / taglar hanı teg adrukluğ / taglar hanı teg ağırlıg / tavçang basuruğluğ hanımıza* (Ey okyanuslar gibi meşhur, harikulade Uygur vatanımız! Ey dağlar hanı gibi seçkin, dağlar hanı gibi saygın, Tavçang denen yönetme erkine sahip hanımız!)” Bu manzumede ses uyumunu sonda aramayınız. Zira eski Türk şiirinde kafiye baştır.

## V. BAYRAK

Bir zamanlar gök kubbeyi çadır, güneşi bayrak bilip Türk cihan hâkimiyeti mefkûresinin peşinde kıtalar aşan Oğuz Ata'nın torunları, şimdilerde birbirine düşmede pek mahirler. İnanmayan sosyal medyaya şöyle bir göz gezdirsin. Milletın yarısının göklere çıkardığını, diğeri yarısı yerin dibine batırıyor. Üzerinde kutuplaşmadığımız kutsal yorumumuz neredeyse kalmadı. Bu vaziyetin en kıymetli istisnalarından biri, ay yıldızlı bayrağımız. Çok şükür hâlâ onun gölgesine sığınıp üzerinde uzlaşabiliyoruz.

Efendim, Eski Türklerde bayrak işlevindeki semboller için başlangıçta *tug* “tuğ” sözü kullanılmıştır. Tuğlar önceleri hayvan tüylerinden yapılırken sonradan kumaş tercih edilmeye başlanmıştır. Karahanlı döneminde ipekten imal edilen ve turuncu renkli olanlarının makbul tutulduğunu bilmekteyiz. Bu tercihte ipeğin parlaklığı ile turuncunun güneş rengini andırması etkili olmuştur. Malum, Oğuz Kağan güneşi bayrak bilmişti. Kâşgarlı Mahmud, hükümdarın hükümrânlığı ne denli artsa da tuğunun en fazla dokuz adet olabileceğini aktarıp Türklerde dokuz rakamının uğurlu sayıldığını belirtir. “Kahve Koydum Fincana” namıyla meşhur Giresun türküsünün “...*Mican sen öleceksin / Kabire gireceksin / Dokuz tahta altında / Ne cevap vereceksin?..*” sözlerinde dile geldiği üzere Anadolu’da kabre konulan meyyitin üzeri önce dokuz tahta ile kapatılır, ardından üzerine toprak atılır. Ölenin boyu bir buçuk metre de olsa iki metre de olsa tahta sayısı dokuzdur. Kültür kendisini, en tutucu hâliyle doğum, düğün ve ölüm merasimlerinde gösterir. Atalarımızın yüzyıllar önce ta Orta Asya’da iken benimsediği bir inanış, gelir sizi kabrinizin başında bulur.

Türklerde “bayrak” karşılığında geçen diğeri kelime ise ‘sancak’tır. Eski Türkçede *sanç-* şeklinde, “batırmak” anlamında bir fiilimiz vardır. Bilge Kağan çarpışmalarını bu fiilden hareketle (*sanç-*(ı)



## VI. EKMEK

Türk kim midir? Türk, Mushaf'ı, bayrağı bir de ekmeği üç kez öpüp kaldırandır. Bin yıllar süren göçlerimizde bir lokma ekmeğe hasret çektiğimiz zor zamanlar çoktur. Onun için biz yolda kalana 'Tanrı misafiri' der, cömertçe rızığımızı paylaşıyoruz. Dedem Korkut, babanın oğluna aktaracağı en kıymetli görgünün kapısını çalana sofraya kurmak olduğunu belirtir. Ona göre hatun kişinin hayırlısı, kocası evde bulunmasa dahi hürmete değer konuklarını yedirip içireni, saygı gösterip ağırlayanıdır.

Her ne kadar Türk'ün bilge algısında saç sakalı ağarmış bir pirifâni yatsa da Korkut Ata'nın saygınlığı kıldan tüyden değildir. Onun ululuğu üç selimle ülfetinden gelir. Bunlar akliselim, kalbiselim ve zevkiselimdir. Akliselim, doğruyu yanlıştan ayırmaktan ziyade doğrular arasında en isabetlisini seçebilmektir. Kalbiselim, iyi ile kötüyü taksim etmenin ötesinde en iyiyi sezebilmektir. Zevkiselim, güzel ve çirkin tanımlamayı aşmış güzeller güzeline erişebilmektir. Bunlara vakıf olan; doğrunun, iyinin ve güzelin mutlak kaynağından ilham alır. Perdeleri yıkıp viran eyler. İşte Dedem Korkut üç selim sayesinde Allah'ı bilmiş, Allah'ı bulmuş, Allah ile olmuştur. Kâinata sığmayan Yüce Yaratıcı'yı gönlüne nakşetmeyi başarmıştır. Kalp gözüyle bakınca da sana bana gaip görünenler, onun karşısında sır kaftanını çıkarıvermiştir. Korkut Ata, Oğuz'un şevkini kavi kılmak üzere kimi zaman geleceğe dair haberler verir. Batı'daki kehanet furyasından bağımsız olarak bizde Muhyiddin Arabî, Müştak Baba gibi isimlerin geleceğe dair keşiflerindeki isabeti, zaman tescillemiştir. Müştak Baba'nın bin sekiz yüzlü yılların başında Ankara'nın başkent olacağını nereden bildiğini bana sormayın. Cevabı, 'Mülkün Sahibi'nin hikmetinden sual olunmazlığında arayın.

Dede Korkut'un Oğuzname adını verdiği kitabının giriş kısmında "Hanlık tekrar Kayı'ya erişmeyince kıyamet kopmayacak." bilgisi yer alır. Burada parça bütünü karşılamış, hanlık ile cihan devleti, Kayı